

יקירי האחובים, העובדה שאינני פונה אליכם במיכתב זה בשמוי תיכם, מהווה אות דווקא למידה גדולה יותר של אסירות-תודה. הבה נשמור בליבותינו את בושמה של הקיברה.

חב אני לכם ולידידי הגליל תודה מיוחדת, והסתר ויתרתי על תהילתי בהווה. מסרתי את כתיבתי-פטרותי מכהונת הארכיבישוף של עכו, חיפה, נצרת והגליל כולו. אך בכך נסתיימה רק צורה מסוימת של כהונה. צורה חדשה החלה כעת. אני חש בעימקיליבי, כי האל קורא לי להתייחדות ולתפילה.

אין בי חרטה. עליצות ממלאת את ליבי. החושה של אושר אמיתי מרוננת בי. מיימור של שבה והערצה מבשם את חזוני החדש.

לפני שש שנים, כאשר בחר בי הסינוד של הבישופים המלכיתים, נענית לקריאה ולאמון שנתנו בי בתחושות מעורבות של פחד, חוסרי-ביטחון וחולשה. האחריות הכבדה עוררה בי חלחלה. היכולת לשרת את בני-האלוהים, ערבים ויהודים גסיח, היתה אתגר עצום שהביאני לידי התעלות-הנפש.

אותה התעלות היתה בי במשך כל תקופת שש השנים של שירותי בכהונתי. מתוכה ליבלב חלום צנוע,

כולן משל האל. בני-האדם, כל בני-האדם, קדושים הם, מקודשים וטובים. אך בני-האדם, כל בני-האדם, בני כל התרבויות וכל הדתות, זקוקים תמיד ל"הערבה". ה"העברה", או ה"המרה", היא פתיחות, הבנה, כבוד, ואפילו יראת-כבוד בנוכחותם ההדדית, ומחילה! זוהי ה"המרה", אשר לה מטיפה הברית-החדשה. הבשורה העליונה חייבת להיות נר לרגלי האדם, ועמוד-העשן החולך לפניו. ה"העברה"! ה"המרה"!

וכך השתדלתי להזדהות עם היהודים ועם הערבים. זה אפשרי! סיבולתיים ופחדים שלי היו אכזריותיהם, וגם ניצחונותיהם ותיקותיהם ושימחותיהם — גם שלי היו. כל הפותח ליבו לקראתם יוכל לראות, בפניו של כל אחד מהם, את פני האל. היהודים והערבים רבוגניים הם, נדיבים ונכונים לאהוב ולתת. מחוננים הם בחמימותו של רחם-האם. הם חולקים עינך בנכונות גדולה את בתיכם, ואת ריגשותיהם ה"סמויים ביותר. אילו רק יוכלו ליצור הבנה גדולה יותר. ההבנה מוחה את החשד. כיצד היתה האהבה מבלבלת ופורחת. אני ניסיתי זאת!

אהבתי גם את ארץ-הקודש. השתדלתי להביאכם לידי כך שתראוהו, אתם, ידידי האחובים, אשר באתם לבקרני, אם בביתי או בדרכים ובנתיבות.

התעוררו יחידיו, לא נוכח אבנים ומציבות, אלא נוכח האל. הוא הילך עימנו, שוחח עימנו, פקח את עינינו. כתלמידיו היינו: "הלא בוער היה לבבנו ב"קירבנו בדברו אלינו בדרך ויפתר לנו את הכתובים." (לוקס 24-32) שום מצבת-זיכרון או אתר ארכיאולוגי לא יוכלו להחיות. כי, ומה יוכל להחיות? האווירה בה אפך עצמו ושאלו השיבו עלינו. אותה אווירה היא!

באתי לתת, וקיבלתי...

אותה נשימה! נשימתו היא שהעניקה לנו חיים ואהבה. אהבנו אותו אבנים עצמן שעליהן דרך הוא ב"רגליו, ואת אבק הדרכים ששאב אל קירבו. אימרו לי, "הלא בוער היה לבבנו?"

עתה, כאשר עוזב אני ארץ זו, עדיין יש בה אכזריות רבות וחוסרי-ביטחון, אך גם תיקווה רבה בה. מבין ההרסות עולה חוון — מעין של שלום ואהבה — אשר יפכה, נדיב ומלא-חיים דיו לכסות את הארץ כולה. בינות לאפלה השוררת בה כיום נחה העוצמה אשר נתן ותאיר את העולם בנוכחותו של האל.

לא אטיל על כתפכם, ידידי, את כל סתירותי הנסייה שלי. יש בי פצע מכאיב אותו השתדלתי לרפא בכל כנות לבבי, בדבדב עם שמירת הכבוד והנאמנות שחב אני לרשויותיה הגבוהות של הכנסייה. אך מצפוני לא היתחני להכחיש קיומם של איצדק ואפליה.

תופעות אלו העיקרו על בניקהילתי, לא נותרה לי אלא ברירה אחת: לקטור עליהם ובכך לעורר שינאה, פילוג ומבוכה, או לשים מחסום לפי ולהשלים עם ה"מצב הקיים".

מעדיף אני לוותר על מעמדי רב האחריות והכבוד, ולישון במצפון נקי, אשר יקרבני אל האל.

יוסף מ. ריא

רוב-הלבבות — אפשרי. היהודים אינם חסרי-לב וקשי-עורף. הערבים אינם אכזריים ומבשקי-ניקם. הערבי איננו עצל, מפגר או מטומטם. היהודי אינו חסר-מוסר וחסר-עקרונות. מה יפים הם כולם, במציאות, בנדיבותם ובטוב-ליבם! להכירם — משמע לאהבם. מי יתן וגל-השינאה יבוא אל קיצו.

ולואי ייבש גל ה"תעמולה" מבשר-הרע. היופעה האלוהית שבכל אחד מן הגזעים זקוקה רק להזדמנות הנאותה על-ימנת שיתערבו זה בזה, יתחבכו ויחוללו. רבות היו הזדמנויות לכך במשך שש השנים הללו! צלילי-אחווה רבים מילאו את הלל האוויר, מילאו את בתי-כנסיותינו ופעמו בליבות כולנו. צריכים היינו רק להכפיל את מיספרן של הזדמנויות הללו, על-ימנת להסכן לתופעה של קבע. ישוע לא שגה: "אם תאהבו כאשר אהבתי", יהיה העולם לגן-עדן. יום אחד תהפוך ארץ-ישראל הקדושה לגן-עדן אשר כזה.

כבישוף, כדרשן של הברית-החדשה, מעולם לא נ"סיתי "להעביר" יהודי או ערבי-מוסלמי אל הנצרות. נסיתי רק "לחעכים" לכך שיהיו יהודים טובים יותר, מוסלמים טובים יותר, דרוזים טובים יותר. רואה אני את ייעודו של בישוף קטולי בהזדהות עם קהילתו, עם קהילת-האדם כולה.

כל התרבויות, היהודית והנוצרית והמוסלמית —

החלום לחיות באורה שלם ומלא יותר את הברית אשר לה הקדשתי את כל מאוודי.

באתי את ארץ-הקודש כדי לתת. והנה! נדחמתי משפע הדברים שקיבלתי. באתי להעשיר ולטטר. והנה! אני הוא זה שהועשר וטוהר. אהבתי את משפחת האל. היהודים והערבים גסיח — משפחתו הם. אספתי אל ליבי את המוסלמים, הדרוזים, היהודי והנוצרי. כל נאמין ובלתי-מאמין, באותו חיבוק עצמו. כמהתי לרחוף את רגלי כולם ולאמצם אל ליבי, ולנסות להתייכם יחדיו, ללב אחד ונשמה אחת, ולח"י אות לכולם כיצד יוכלו לחיות יחדיו, לאהוב יחדיו ולראות את נוגה האל איש בפני רעהו.

האם בלעדי זה היה חוון של ישו בספר-הבשורה שלו? והנה, ביעודי זה גם הצלחתי להפליא, וגם נכשתי נוראות! אך התיקווה היתה תמיד בחירה ועזה. החוון גבר בי עם כל מגע אנושי, הן עם יהודים והן עם ערבים. החוון התחוק עם כל קושי וכל כישלון, והכפל עם כל הצלחה שנקרתה בדרכנו. נתברר כי קיי

* "מלכיתים" הוא הכינוי שניתן בימי-הקדם לנוצריים האורתודוקסים, שנשארו נאמנים לכנסייה של המלך (הכוונה לקיסר הביזנטי), בניגוד לכיתות שפרשו מן הכנסייה הרישמית של הקיסרות.

לעצמו את השם מכסימוס, לא הצטערתי. כשבא במקומו ערבי מאמריקה, זהשמיע עם בואו סיסמות ציוניות הסודות, לא חשתי צורך להתודע אליו.

מנהיג נולד

תחלתי לשים לב לריא כאשר התחדש המאבק להחזרת העקורים לאיקרית ולבריעם.

מאבק זה מתעורר ודועך לסירוגין. עקבתי אחריו מראשית שנות ה-50, כאשר ערי ז'בוטינסקי המנוח הביא אותי לעקורי בירעם. למדתי להעריך את עקשנותם העילאית של העקורים הדבקים באדמת אבותיהם. המוכנים להינמק עשרות-שנים בתנאים חמורים, ובליבד שלא להסכים לפשרה שיש עימה זיתור על זיקתם.

הפעם התחדש המאבק כימעט במיקרה. צה"ל ביטל את ההגבלות הצבאיות באזור, והתושבים החלו להסתנן חזרה לכפרים. רבים מאיי תנו בישראל, אשר פרשה זו מטרודה את מצפוננו, נחלצנו לעזרתם.

החלטנו לארגן הפגנה בכירעם הנטושה. ולחפור חפירה סמלית באדמתה. נאמר לנו שגם הבישוף ריא יבוא. לא האמנתי. חכים לא בא מעולם להפגנה למען זכויות בני קהילתו. מדוע יעשה זאת יורשו? הרי גם הוא מעוגניו, מן הסתם. לעשות עסקים עם הממשלה ולמצוא חן בעיניה.

ריא בא. התחבקנו בטכסיות רבה. נישקנו איש את לחי רעהו, כדרכם של מנהיגי זמרת. ריא עלה על מעקה-אבנים לנאום.

הנאום מצא חן בעיני. הוא היה תקיף וחכם. ריא תבע ללא רתיעה את החזרת העקורים ותיקון העוול, אך גם עמד על הצורך באחווה ישראלית-ערבית ובשלום של התפישות. הוא תקף את מדיניות הממ"י שדחה, אך הגן על קיום המדינה. הוא העתיק את הוויכוח מן השטח הפוליטי לשטח האנושי-המוסרי. להקטן של דבריו חוצבייה-להבות היה משויכב בחושי-מידה מופוכה.

התרשמתי, אך לא שוכנעתי. אמרתי בליבי: הנה אדם סיפק. הוא מנגן על רגשות בני עדתו כדי לימצא חן בעיניהם. אחרי שייצא כדי חובה, משוך את ידו מן המאבק. הכנסייה היא בינזם גדול. והוא לא ירצה לריב באמת עם השילטונות, המסוגלים לקלקל את העסקים.

היה זה יום ארוך. מבירעם עברנו לאיקרית, שתושביה-העקורים שייכים לעדתו של ריא (עקורי בירעם הם מארונים, עדה נוצרית אחרת, הקשורה גם היא בכנסייה הקאית תולית). דיברנו שנינו, בכנסייה הנטושה. ודבריו שיכנעו אותי יותר ויותר. בסוף היום הייתי משוכנע שנוכח מנהיג חדש לערביי ישראל.

ערביי ישראל הם שבט אומלל. במשך דור שלם הם נשחקים בין אבני-היריחים של טרגדיה גדולה.

במילחמת תש"ח, ברחו כל העילית החברתית והאינטלקטואלית של הציבור הערבי שנותר בישראל. רק הפלחים ודלתיהעם נדבקו לאדמה, למרות האימה הגדולה שנפלה על כל הערבים בהתקרר יחידות צה"ל לעריהם ולכפריהם.

אילו נקלטו הערבים במיבנה המדינה-החברתי של ישראל, בוודאי היו במשך הזמן מצמיחים עליות חדשה. אבל קליטה זו לא היתה. מצבם הכלכלי השתפר, מערכת-החינוך גדלה מבחינה כמותית — אך ערביי ישראל נשארו שבט חלוש. כל ערביי ישראל הם, מבחינה מסוימת, עקורים רוחניים במולדתם.

בעיני הישראלים, הערבים הם גוים חמושי פוטנציאלי, ובמיקרה הטוב ביותר אזרחים נחותים. בעיני העולם הערבי, ערביי ישראל חשו"י דים כקווזינגנים. הפלסטינים רואים בהם חלק מנוכר של עמם. הם עצמם אינם יודעים לאן הם שייכים, בעצמם.

בין אבני היריחים

גם מבחינה פוליטית, נשחקים ערביי ישראל בין שתי אבנים גדולות. הממשלה מקיימת כלפיהם מנגנון קולוניאלי מוסווה אך יעיל, התומך בראשי-חמולות ובשאר השרידים של החבדה הפיאודלית הנחשלת. מטפחת טיפוסים מושחתים כמנהיגי-ציבור ומחזיקה בעודו באיבו כל גילוי של עצמאות מחשבתית ופוליטית, יהיה כיוונו כאשר יהיה.

בקצה השני, משגגת המיפלה הקומוניסטית. שהיא חלק ממושע של מחנה בינלאומי גדול. ק"ח מקצבת בקריבה את כל המרירות והתיסכול של ערביי ישראל. יוצקת אותם לתוך מיבנה מפלגתי איתן בעל ציביון לאומי, ומעמיד אותו לרשות המדיניות הסובייטית. תהיה אשר תהיה.

כל מה שנוכח בין שני הקצוות העקרים האלה נדרם, נחנק, או נערף.

אחד ממכשירי-החנק היעילים ביותר היתה מפ"ם. היא דיברה על אהוות-עמים, משכה אליה ערבים לאומיים, וסירסה אותם. ערבי גא, שבא אל מפ"ם מפני שהבטיחה לו מאבק למען ישראל אחרת. מצא את עצמו בתפקיד-סוכן של מיפלה שהשתתפה כנאוסה-מרצון בכל ההרפתקות האנטי-ערביות של ממשלות ברגוריון. אשכול וגולדה. ראיתי כמה פעמים איך נשברים אנשים טובים תחת נטל זה. רוסטום בסטוני, ח"כ מטעם מפ"ם, היה ערבי לאומי, האמין בשותפות לאומית ישראלית-ערבית וב"מדינה פלסטינית קשורה בישראל. הוא נחרס וגדרס במפ"ם. וסיים את דרכו כסוכן עלוב של המימשל הצבאי ועבד של מא"י.